

- II -

МІКАЛАЙ АЗБУКІН

Мікалай Васільевіч Азбукін нарадзіўся ў Бабруйску 29 ліпеня 1894 г. у сям'і беларускіх патомных дваран. У гэтым жа горадзе прайшло дзяцінства будучага вучонага.

У 1912 г. Мікалай закончыў Бабруйскую гімназію і паступіў вучыцца на прыродазнаўчае аддзяленне фізічна-матэматычнага факультэта Пецяўбургскага дзяржаўнага ўніверсітэта па групе геаграфіі. Вучыўся ён старанна і зацікаўлена, а ў вольны час прымаў удзел у працы гуртка па даследаванні Гродзенскай губерні.

Атрымаўшы ў 1917 г. дыплом географа, М. Азбукін сур'ёзна заняўся педагагічнай дзейнасцю – выкладаў геаграфію і прыродазнаўства ў Славянскай гімназіі Бабруйска, які ў той час быў тыповым прыфрантавым горадам. Гэтая навучальная ўстанова заснавана ў 1906 г. як Аляксееўская жаночая гімназія (у гонар цэсарэвіча Аляксея Раманава), пасля канчатковага ўсталявання савецкай улады ў будынку гімназіі адчынілі Першую савецкую школу II ступені імя Янкі Купалы. Яе дырэктарам стаў 27-гадовы Мікалай Азбукін, які браў самы актыўны ўдзел у беларускім адраджэнскім руху і на новай пасадзе ўсяляк прапагандаваў і падтрымліваў нацыянальную культуру [12, арк. 1–6].

Разам з выкладчыкам гімназіі В. Дружчыцам, супрацоўніцай гарадской бібліятэкі Ю. Бібілай, святаром К. Давідовічам, М. Каліноўскім, Ф. Ляшэвічам, Ф. Чарнецкім Мікалай Азбукін уваходзіў у камітэт Беларускага культурна-асветнага таварыства ў Бабруйску, створанага ў 1917 г. па ініцыятыве мясцовай інтэлігенцыі. У выступленнях перад бабруйчанамі, артыкулах у мясцовым друку сябры таварыства паказвалі неабходнасць гістарычнага адраджэння беларускага народа, падкрэслівалі непаўторнасць яго культуры і мовы.

Таварыства прапагандавала ідэю стварэння нацыянальнай сістэмы школьнай адукацыі, займалася вывучэннем і папулярыза-

цыяй беларускай гісторыі і этнаграфіі, дасягненняў нацыянальнага мастацтва [9, с. 324].

Актыўная грамадзянская пазіцыя М. Азбукіна не магла не выклікаць раздражнення ўлад, адносіны з якімі ў Мікалая Васільевіча не складваліся на працягу ўсяго жыцця. Упершыню ён быў узяты пад варту на непрацяглы тэрмін у 1919 г. падчас польскай акупацыі. Праз два гады савецкае кіраўніцтва арыштавала Мікалая Васільевіча разам з іншымі выкладчыкамі школы імя Янкі Купалы Ю. Бібілай, К. Шчыгельскім, В. Дружыцам, А. Цераховічам і абвінаваціла ў прыналежнасці да партыі беларускіх эсэраў. «Прычым арыштоўвалі іх дэманстратыўна, у сценах школы падчас заняткаў, у прысутнасці навучэнцаў. Тым самым хацелі запалохаць і дзяцей, якія навучаліся па-беларуску» [9, с. 178]. Аднак праз некалькі дзён арыштаваных выпусцілі пад падпіску аб нявыезде.

У 1919 г. М. Азбукін па запрашэнні Народнага камісарыята асветы пераехаў у Мінск для працы ў Навукова-тэрміналагічнай камісіі.

Пачатак 1920-х гг. увогуле быў дастаткова напружаным у жыцці беларускай інтэлігенцыі. Навуковая дзейнасць, якая патрабавала шмат часу і сіл, не магла пракарміць вучоных і іх сем'і. Многія вымушаны былі шукаць дадатковыя месцы працы, каб мець магчымасць займацца навукай. Мікалай Азбукін, які на той час быў жанаты і гадаваў дзіця, адначасова працаваў у Мінскім белпедтэхнікуме, выкладаў геаграфію Беларусі «ў сувязі з мэтадамі краязнаўства» на кароткатэрміновых настаўніцкіх курсах, загадваў сямігадовай школай № 13 [12, арк. 6].

У якасці сябра Інбелкульту (з 1922 г.) ён уваходзіў у склад розных камісій і секцый прыродазнаўчага і геаграфічнага кірункаў, з'яўляўся сакратаром прыродазнаўчай секцыі, старшынёй геаграфічнай камісіі і Цэнтральнага бюро краязнаўства – гэта значыць з лютага 1924 г. фактычна кіраваў працай краязнаўчых арганізацый Беларусі [12, арк. 6].

Навуковая дзейнасць М. Азбукіна была не менш шматграннай, чым тая грамадская праца, якую ён праводзіў. Мікалай Васільевіч сістэматызаваў беларускую тэрміналогію, ствараў пад-

ручнікі па геаграфіі для сярэдняй школы, арганізоўваў і каардынаваў краязнаўчую працу ў рэгіёнах (рэдагаваў краязнаўчы часопіс «Наш край»), сур'ёзна вывучаў гарадскія паселішчы Беларусі [13, с. 6–7], разам з І. Сербавым удзельнічаў у раскопках курганаў каля вёсак Пятроўшчына і Рылаўшчына (зараз мінскі мікра-раён Брылевічы) [15, с. 272].

Відавочны ўклад Мікалая Азбукіна ў станаўленне айчыннай тэрмінаграфіі. Так, ён браў удзел у падрыхтоўцы трох тэрміналагічных слоўнікаў, апублікаваных у межах «Беларускай навуковай тэрміналогіі» (БНТ).

Разам з Л. Більдзюкевічам М. Азбукін уклаў трэці выпуск БНТ «Геаграфічныя й космографічныя тэрміны і назвы нябесных цел» (1726 найменняў), у якім апрацаваў геаграфічную тэрміналогію [3].

Праз год Інбелкульт апублікаваў слоўнік «Ботаніка агульная і спецыяльная» (1924 г.; 1828 тэрмінаў). Праект батанічнай тэрміналогіі, які ляжаў у аснове гэтага выдання, упершыню быў складзены дырэктарам Мінскай балотвай станцыі членам Інстытута беларускай культуры Вітольдам Міхальскім. На працягу 1922–1923 гг. слоўнік быў перагледжаны і прыняты Прыродазнаўчай секцыяй Інбелкульта, а часткова заслуханы на пленуме інстытута. Найбольш значны ўдзел у працы па пераглядзе праекта прымалі С. Некрашэвіч, М. Азбукін, М. Грамыка, А. Круталевіч, Ч. Родзевіч, А. Смоліч. Ва ўступным слове падкрэслівалася: «Выпускаючы гэты зшытак тэрміналогіі ў свет, мусім адзначыць яе праектовы характар. Беларуская мова мае дужа багаты запас батанічных назваў і тэрмінаў, якія толькі часткова выяўлены; на грунце гэтага выяўленага народнага матар'ялу і пабудована наша тэрміналогія. Аднак новыя запісы і досьледы дадуць, пэўна, шмат больш гэтага матар'ялу, чым яго было ў нашым карыстаньні...» [4, с. 5].

Апошнім са слоўнікаў Інбелкульта, у падрыхтоўцы якога прымаў удзел М. Азбукін, стаў дванаццаты выпуск БНТ «Назвы жывёл». Пры ўкладанні праекта Мікалаем Васільевічам былі выкарыстаны матэрыялы «Словаря белорусского наречия» І. Насовіча, «Падручнага расійска-крыўскага (беларускага) слоўніка» В. Ла-

стоўскага, а таксама матэрыялы, сабраныя А. Фядзюшыным і іншымі сябрамі Інбелкульта. Першапачатковы варыянт слоўніка разглядаўся на пасяджэнні Тэрміналагічнай камісіі пры Прыродазнаўчай секцыі Інбелкульта ў складзе І. Серады, А. Фядзюшына, І. Каранеўскага, М. Поўзік, А. Яцанкоўскага. Моўнае афармленне тэрмінаў было перагледжана Правапісна-тэрміналагічнай камісіяй. У канчатковы варыянт праекта ўвайшло 1037 адзінак для наймення жывёл, якія сустракаюцца на тэрыторыі Беларусі, а таксама тыя, што ўзгадваюцца ў элементарных падручніках па прыродазнаўчых навукх [5].

Ва ўспамінах Яўхіма Кіпеля ёсць сведчанне, што М. Азбукін займаўся ўкладаннем унікальнага слоўніка географічных назваў «усяго сьвету». У ім на адну толькі літару «А» было сабрана каля трох тысяч найменняў. Аднак на адрас Азбукіна прыйшло распараджэнне з Масквы, у якім адначалася, што працы такога памеру на беларускай мове выдавацца не павінны, паколькі «гэта непатрэбна савецкаму будаўніцтву». Азбукіну было загадана ўсю картатэку перадаць у ЦК. Далейшая гісторыя слоўніка цьмяная [7, с. 101].

Сапраўдную вядомасць у беларускіх навуковых колах М. Азбукіну прынесла яго кніга «Географія Эўропы», напісаная ў сціслыя тэрміны па загадзе Акадэмічнага цэнтру Народнага камісарыята асветы Беларусі. У ёй аўтар правёў агляд тэрыторый краін Заходняй, Цэнтральнай і Усходняй Еўропы. Ён адзначаў, што ў выданні «Прыкметы падзел Эўропы на абшары, староны й краіны ня зусім сходзіцца з звычайным падзелам... Наагул, пры далучэнні тэй ці іншай краіны да таго або другога абшару, да тэй ці другой стараны прымаліся пад увагу па магчымасці і будова паверхні, і кліматычныя адзнакі, і склад расьліннасці, і асаблівасці грунтоў, люднасці і яе гаспадарчай дзейнасці» [1, с. 3–4].

Аб'ёмісты раздзел у гэтым выданні прысвечаны Беларусі. Аўтар ахарактарызаваў асаблівасці рэльефу, кліматычныя ўмовы, значэнне водных шляхоў, склад насельніцтва, стан эканомікі краіны. У кнізе сустракаюцца цікавыя антрапацэнтрычныя, лінгвістычныя і культуралагічныя назіранні:

«У параўнаньні з маскоўцамі і ўкраінцамі яны [беларусы – аўт.] зьяўляюцца найболей чыстымі славянамі. Мова беларусоў зьмяшчае вельмі мала фінскіх і татарскіх слоў, ды і паводле будовы свайго цела беларусы адражняюцца ад маскоўцаў большай чыстатай славянскага тыпу. У беларускіх звычаях і поглядах захавалася значна болей даўнаславянскай старасьветчыны. ... Вялікім багацьцем адзначаецца ўся беларуская народная поэзія, а беларуская народная лірыка ня мае сабе роўных сярод славянскіх лірык. Асьвета сярод беларусоў стаіць нізка, але і з гэтага боку беларусы ня ніжэй за маскоўцаў і ўкраінцаў. Беларускае пісьменства і беларускі друк старэй, чымся маскоўскія, але пад цяжарам чужаземнага панаваньня яны заняпалі і пачынаюць адраджацца толькі з XIX веку» [I, с. 261].

У канцы «Геаграфіі Эўропы» змешчаны невялікі тэрміналагічны слоўнік, які складаецца з 304 беларускіх геаграфічных найменьняў з іх перакладам на рускую мову. Тэрміны, адабраныя М. Азбукіным, у большасці выгрыманы ў традыцыях пурыстычнага кірунку, але пры гэтым дастаткова поўна перадаюць сэнс таго ці іншага геаграфічнага паняцця:

<i>абшар – район;</i>	<i>груд – глыба;</i>
<i>адтока – рукав река;</i>	<i>лямец – войлок;</i>
<i>асада – колонія;</i>	<i>паперня – писчебумажная фаб-</i>
<i>баваўнянка – хлопчатобумажная</i>	<i>рика;</i>
<i>матерія;</i>	<i>пільня – лесопильный завод;</i>
<i>бровар – винокуренный завод;</i>	<i>рог – мыс;</i>
<i>вобліў – гололедзица;</i>	<i>сутока – слияние реки;</i>
<i>востраў самотны – остров оди-</i>	<i>сьнегазвал – лавина;</i>
<i>ночный;</i>	<i>тубылец – туземец</i>
<i>выдма – дюна, бархан;</i>	[1, с. 390–393].

На жаль, жыццё гэтага змястоўнага і патрэбнага выдання было кароткім.

У сярэдзіне лютага газета «Савецкая Беларусь» апублікавала рэцэнзію, аўтар якой пісаў, што ў «Геаграфіі Эўропы» «нідзе няма клясавага падыходу ў асьвятленьні фактаў», абвінавачваў М. Аз-

букіна ў «нястрымным нацыянальным бахвальстве», «прыпадках нацыянальнага асьляплення» і рабіў выснову, што «такую кнігу, як Азбукіна, у нашыя школы дапусьціць нельга» [8].

Выклікае павагу цвёрдасць нацыянальнай пазіцыі Мікалая Азбукіна. Трэба было мець пэўную грамадзянскую мужнасць, каб у той неадназначны час пісаць:

«Беларускае пісьменства і беларускі друк старэй, чымся маскоўскія...»;

«Становішча сельскае гаспадаркі на Беларусі горшае, як у Заходняй Эўропе, але лепшае, чымся ў Маскоўшчыне...»;

«Паўсюду беларусы бяруцца за самую цяжкую працу, выпаўняюць самыя цяжкія абавязкі, як ірландцы ў межах Вялікабрытаніі...»;

«Маскоўшчына... па становішчы раўніцтва засталася ззаду... ад Беларусі...»;

«У тых частках Беларусі, якім увайшлі ў склад суседніх дзяржаў і ляжаць за межамі Беларускае рэспублікі, пануе чужаземная культура і нішчыцца ўсё беларускае...» (як вядома, у парадку адміністрацыйнага падзелу за межамі БССР былі пакінуты Веліжскі, Невельскі, Себежскі паветы Віцебскай губерні, Гомельскі і Рэчыцкі паветы Гомельскай губерні і большая частка Мсціслаўскага павета Смаленскай губерні).

Заказны характар рэцэнзіі не выклікае сумненняў, паколькі ў канцы матэрыялу змяшчаецца каментарый «Ад рэдакцыі»: «На пытаньне, якое закранута аўтарам гэтага артыкулу, рэдакцыя паведамляе, што ёю адначасна з артыкулам атрымана пастанова Наркамасьветы БССР наступнага зместу: *Забараніць карыстаньне падручнікам М. Азбукіна: «Геаграфія Эўропы», выданьне Беларускага Дзяржаўнага Выдавецтва 1924 г. у якасьці вучэбнага падсобніка, для навуковых устаноў БССР»* [11, арк. 3].

Праз год Мікалай Азбукін і Аркадзь Смоліч у суаўтарстве апублікавалі выданне «Геаграфія пазаяўрапейскіх краёў», у якім таксама па-беларуску праводзіўся агляд геаграфічных асаблівасцей Азіі, Афрыкі, Амерыкі, Аўстраліі, Акіяніі і Антарктыды [14]. Вы-

дадзеныя кнігі разам з шэрагам выданняў іншых аўтараў пераканаўча засведчылі, што ў Беларусі сфарміравалася свая геаграфічная школа, аб'ектыўная па сутнасці і нацыянальная па форме.

Відаць, многае мог бы зрабіць Мікалай Азбукін не толькі для прыродазнаўчых навук, але і для лінгвістыкі. Так, у першай палове 1920-х гг. ён збіраў матэрыялы для беларускага геаграфічнага слоўніка [2], але гэтая праца не была ім завершана.

Важным этапам у навуковай і педагогічнай кар'еры М. Азбукіна стала праца ў Беларускай дзяржаўнай універсітэце. У вядучай адукацыйнай установе краіны з красавіка 1923 г. ён чытаў курс эканамічнай геаграфіі на рабфаку, на сацыяльна-гістарычным аддзяленні педагогічнага факультэта, кіраваў даследчай школай пры педфаку і выкладаў там агульную геаграфію і геаграфію Беларусі [12, арк. 6]. Разам са студэнтамі Мікалай Васільевіч прымаў удзел у краязнаўчых паездках: у 1923 г. ён пабываў з экспедыцыяй на Чэрвеньшчыне, у 1924 г. – у вандроўцы-экспедыцыі ад Магілёва да Мінска [8, с. 323].

У 1927 г. М. Азбукін, будучы дацэнтам БДУ, паступіў у аспірантуру геаграфічнага факультэта Ленінградскага дзяржаўнага ўніверсітэта для павышэння кваліфікацыі. У Ленінградзе ён слухаў лекцыі выдатных рускіх географаў і адначасова займаўся навуковай працай – галоўным чынам геаграфіяй і краязнаўствам Беларусі.

У сярэдзіне 1928 г. у БССР існавала больш за 300 краязнаўчых арганізацый, якія аб'ядноўвалі 10500 чалавек. Натуральна, што такое імклівае пашырэнне краязнаўчага руху, глыбока патрыятычнага ў сваёй аснове, выклікала занепакоенасць камуністычных улад.

Шмат пацярпеў М. Азбукін разам з М. Каспяровічам за серыю «Матар'ялы да геаграфіі і статыстыкі Беларусі», якая публікавалася Аддзелам прыроды і народнай гаспадаркі Інбелкульта. Серыя была прызнана нацыяналістычнай і забаронена [7, с. 101].

Вынікам барацьбы з нацдэмакратызмам стала арганізацыя масавых рэпрэсій супраць нацыянальна арыентаваных даследчыкаў, збіральнікаў, педагогаў. Мікалай Азбукін быў арыштаваны 21 ліпеня 1930 г. па абвінавачанні ў прыналежнасці да міфіч-

нага «Саюза вызвалення Беларусі».

Яўхім Кіпель, які сядзеў падчас «следства» ў адной камеры з М. Азбукіным, пакінуў успаміны пра гэты перыяд:

«Аднойчы раніцаю Азбукіна паклікалі на допыт. Вярнулі яго назад у камеру ўжо пад вечар. На допыце яму прапанавалі стаць на працэс і прасілі, каб і на нас паўплываў... Трэба сказаць, што Азбукін быў заядлы курэц, і чэкісты гэта ўлічылі. За тыдзень да допыту ў яго адабралі табак, а без курыва ён зрабіўся проста вар'ятам. На допыце яго трымалі на нагах цэлы дзень. На яго вачах чэкісты курылі, але яму не давалі ні сесьці, ні закурць. Нарэшце ён ня вытрымаў і згадзіўся паказаць на сябе і на іншых. Яго накармілі, далі закурць, ды і з сабой далі яшчэ шук пяць папяросаў. Вярнуўшыся ў камеру, Азбукін... рыскаў з кішэні на стол табак і кажа, што гэта яму аванс, каб ублытаў Смоліча як шкодніка... Прайшоў дзень, Азбукін, як кажуць, прыйшоў да сябе, супакліўся крыху і перад усёй камерай заявіў, што ня будзе пісаць ні на сябе, ні на іншых — няхай страляюць. Сваё слова ён стрымаў. Праз тыдзень Азбукіна ізноў паклікалі на допыт, але ён нічога не напісаў, а паказу, што далі для пісанья паказаньяў, усю скурлілі. За тое, што ён не датрымаў дадзенага слова, чэкісты страшэнна здзекаваліся зь яго: піхалі, зьневажалі апошнімі словамі, плявалі ў твар, толькі Азбукін застаўся цвёрдым і ні на якія кампрамісы не пайшоў» [7, с. 132–133].

Следства працягвалася крыху больш за паўгода. У адпаведнасці з пастановай Калегіі АДПУ СССР ад 10 красавіка 1931 г. Мікалая Азбукіна як «нацыянал-дэмакрата і былога актыўнага эсэра» выслалі ў г. Налінск Кіраўскай вобласці тэрмінам на 5 гадоў.

У высылцы М. Азбукін працаваў у школе сялянскай моладзі, дзе выкладаў прыродазнаўства [6, с. 17], праводзіў падрыхтоўчую працу па стварэнні краязнаўчага музея ў Налінску. З вясны да зімы ў 1932 г. збіраў гербарый і назапасіў каля 600 розных раслін. Вітаўт Кіпель успамінаў:

«У Налінску мне безумоўна вельмі шмат прыпамінаюцца беларускія кантакты. У Налінску жылі сасланыя дзядзя Мікола Улашчык і дзядзя Мікола Азбукін, і яны былі найбліжэйшыя бацькавы сябры... Дзядзі Міколы прыходзілі, і мы разам выходзілі гуляць за горад. Асабліва мне прыпамінаюцца паходы на рэчку. Праз Налінск цячэ рака Воя зь вельмі высокімі пясчанымі берагамі, і там мяне вучылі іншаму – вучылі гімну, ня памятаю каторы зь дзядзяў Міколаў, “Мы выйдзем шчыльнымі радамі”. Другі дзядзя мяне вучыў вершам:

– Муляр, слухай! Што кладзеш ты?

– Дол сьмяротны, бачыш – склеп.

От як скончу ўсё дарэшты,

буду мець рубель на хлеб...

Гэта Гарун» [6, с. 12].

У 1934 г. (па іншых звестках – не раней за вясну 1935 г. [6, с. 18]) М. Азбукіна па нявысветленых прычынах перавялі ў Вятку, а сабраны каштоўны гербарый (як сведчыў М. Улашчык) аддалі карове [15, с. 370]. У Вятцы Мікалай Васільевіч настаўнічаў і таксама спрабаваў займацца навукай – вывучаў гісторыю і прыроду Вяцкага краю.

Прыблізна ў 1936 г. ён пераехаў у г. Ульянаўск, дзе працаваў выкладчыкам у сярэдняй школе, зноў збіраў гербарый і розных насякомых, рабіў невялікія экскурсіі па гарадскіх ваколіцах, кантактаваў з мясцовымі краязнаўцамі [15, с. 370].

Гісторык Мікалай Улашчык адзначаў ва ўспамінах: «Улетку 1937 г. я паехаў уніз па Волзе і спыніўся ў сяле на граніцы з Казахстанам, а Азбукін рушыў далёка на ўсход і даехаў да Таджыкістана...» [15, с. 370]. Там ён быў арыштаваны ў чацвёрты раз за жыццё і, хутчэй за ўсё, растраляны ў 1937 ці 1938 г. – паводле сведчання Ю. Бібілы, нібыта за спробу перайсці мяжу на поўдні СССР [8, с. 324; 9, с. 72–74].

Па афіцыйнай версіі М. Азбукін памёр у месцах зняволення 24 лістапада 1943 г. [13, с. 6–7]. У лістападзе 1957 г. вучоны быў пасмяротна рэабілітаваны Вярхоўным судом БССР з фармулёўкай «за недаказанасцю абвінавачвання». Па сведчанні сучаснікаў «у жыцці Азбукін быў тое, што завецца “лёгкі” чалавек, звы-

чайна ў добрым гумары. Ён шмат што ведаў і быў бы, пэўна, добрым вучоным» [15, с. 370].

Літаратура

1. Азбукін, М. Геаграфія Эўропы / М. Азбукін. – Масква – Ленінград : Дзяржаўнае выд-ва Беларусі, 1924. – 396 с.
2. Азбукін, М. В. Нашы мястэчкі (Матэрыялы да геаграфічнага слоўніка) / М. В. Азбукін // Наш край. – 1925. – № 2–3.
3. Беларуская навуковая тэрміналогія. – Менск : Інбелкульт, 1923. – Вып. 3 : Геаграфічныя й космографічныя тэрміны і назовы нябесных цел. – 89 с.
4. Беларуская навуковая тэрміналогія. – Менск : Інбелкульт, 1924. – Вып. 6 : Ботаніка агульная і спецыяльная. – 83 с.
5. Беларуская навуковая тэрміналогія. – Менск : Інбелкульт, 1927. – Вып. 12 : Назовы жывёл. – 71 с.
6. Кіпель, В. Жыць і дзеіць : успаміны / В. Кіпель. – Мінск : Зміцер Колас, 2015. – 442 с.
7. Кіпель, Я. Эпізоды / Я. Кіпель ; пад рэд. І. Урбановіч і З. Саўкі. – Нью Ёрк : Выд-ва газ. «Беларус», 1998. – 305 с.
8. Кнігочы. Водгукі на кнігі / Кнігочы // Савецкая Беларусь. – 1926. – № 37 (1632). – Рэц. на кн.: Азбукін, М. Геаграфія Эўропы / М. Азбукін. – Масква – Ленінград : Дзяржаўнае выд-ва Беларусі, 1924. – 396 с.
9. Ляхоўскі, У. Ад гоманаўцаў да гайсакоў: чыннасць беларускіх маладзёвых арганізацый у 2-й палове XIX ст. – 1-й палове XX ст. (да 1939 г.) / У. Ляхоўскі. – Беласток – Вільня : Беларускае гістарычнае таварыства : Інстытут беларусістыкі, 2012. – 483 с.
10. Маракоў, Л. Рэпрэсаваныя літаратары, навуковцы, работнікі асветы, грамадскія і культурныя дзеячы Беларусі, 1794–1991 : энцыкл. даведнік у 3 т. / Л. Маракоў. – Мінск, 2003. – Т. 1 : Абрамовіч – Кушаль. – 480 с.
11. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 4-п. – Воп. 1. – Спр. 1569.
12. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 205. – Воп. 3. – Спр. 83.
13. Нашы знакамітыя землякі: географы і геалагі – ураджэнцы Магілёўскай вобласці : біяграфіка-бібліяграфічны даведнік / аўт.-склад.: А. Катлёнак, Г. Рыздзейскі, У. Хамякоў [і інш.] ; пад агульн. рэд. І. Шарухі. – Магілёў : Магілёўскі мерыдыян, 2004. – 68 с.
14. Смоліч, А. Геаграфія паўеўрапейскіх краёў (Азія, Афрыка, Амерыка, Аўстралія, Акіянія і Антарктыда) / А. Смоліч, М. Азбукін. – Менск : Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1925. – 284 с.
15. Улашчык, М. Дачь народу гісторыю : успаміны, лісты / М. Улашчык ; уклад. А. Каўка і М. Скобла. – Мінск : Лямарыус, 2016. – 560 с.

МІКАЛАЙ БАЙКОЎ

Мікалай Васільевіч Байкоў – даследчык, які стаяў ля вытокаў айчынай тэарэтычнай лексікаграфіі. Яго імя вядома кожнаму, хто прафесійна займаецца філалогіяй або цікавіцца абставінамі станаўлення нацыянальнай дзяржаўнасці ў 1920-я гады. У суаўтарстве са Сцяпанам Некрашэвічам Мікалай Байкоў стварыў знакавыя для першага беларускага Адраджэння працы – «Беларуска-расійскі слоўнік» (1925 г.) і «Расійска-беларускі слоўнік» (1928 г.).